

AZERBEJDŻAN

SYTUACJA BEZPIECZEŃSTWA

**Sytuacja bezpieczeństwa.
Zagrożenia dla ludności cywilnej.**

**DPU-WIKP-424/121/2023
28.03.2023**

TREŚĆ ZLECENIA

Proszę o informację na temat sytuacji bezpieczeństwa w Azerbejdżanie.

INFORMACJE DEMOGRAFICZNE

Ludność: 10,420,515 osób. ^[1]

Skład etniczny: Azerowie – 91,6%, Lezgini - 2%, Rosjanie – 1,3%, Tałysze – 1,3%, Ormianie – 1,3%, inni 2,4%. ^[2]

Skład religijny: muzułmanie szyici – 97,3% (głównie szyici), chrześcijanie 2,6%, ateści i agnostycy - poniżej 1%, inne wyznania – poniżej 1%. ^[3]

USTRÓJ I SYTUACJA POLITYCZNA

USTRÓJ

Azerbejdżan jest świecką republiką prezydencką. Przywództwo kraju pozostaje w rękach rodziny Alijewów odkąd Hejdar Alijew został prezydentem w 1993 r. W 2003 r. prezydentem został syn Hejdara – Ilham Alijew. ^[4]

Opozycja jest zmarginalizowana, a jej przedstawiciele poddawani represjom. ^[5]

Azerbejdżan należy również do Organizacji Państw Tureckich zrzeszającej państwa, w których język urzędowy należy do tureckiej grupy językowej i społeczności Türksoy. ^[6]

PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

Terytorium Republiki Azerbejdżanu dzieli się na 66 rejonów (rajon) oraz 77 miast (szechi), spośród których 12 jest miastami wydzielonymi (np. Baku, Gandża, Lenkoran itd.) Do Azerbejdżanu należy również Nachiczewańska Republika Autonomiczna, składająca się z 7 rejonów i 1 miasta wydzielonego. W listopadzie 1991 r. Rada Najwyższa Azerbejdżanu zlikwidowała autonomię Górskiego Karabachu i włączyła

¹ CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#people-and-society>

² CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#people-and-society>

³ CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#people-and-society>

⁴ Gov.pl, Azerbejdżan, Informator Ekonomiczny, 26.03.2020, <https://www.gov.pl/web/azerbejdzan/informator-ekonomiczny>

⁵ Gov.pl, Azerbejdżan, Informator Ekonomiczny, 26.03.2020, <https://www.gov.pl/web/azerbejdzan/informator-ekonomiczny>

⁶ Kierunekkaukaz.pl, Co zyska Azja Centralna dzięki powstaniu Organizacji Państw Tureckich? 18.12.2021, <https://kierunekkaukaz.pl/2021/12/18/co-zyska-azja-centralna-dzieki-powstaniu-organizacji-panstw-tureckich/>

jego terytorium w skład kilku innych rejonów Azerbejdżanu. ^[7] Nadal też, mimo przejścia ponownej kontroli przez władze Azerbejdżanu w latach 2020-2022 nad większością terenów okupowanych, w tym Górskiego Karabachu, niewielkie obszary kilku rejonów GK wciąż pozostają pod okupacją separatystów ormiańskich. ^[8]

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Azerbaijan_administrative_divisions_-_et_-_colored.svg

STRUKTURA WŁADZY

Głowa państwa. Głową państwa jest prezydent Azerbejdżanu, który jest wybierany w głosowaniu powszechnym na siedmioletnią kadencję i to on w rzeczywistości podejmuje wszystkie najważniejsze decyzje w państwie. ^[9]

Prezydentem od 2003 r. nieprzerwanie jest İlham Alijew, syn H. Alijewa, wieloletniego przywódcy Partii Komunistycznej Azerbejdżańskiej SRS i prezydenta Azerbejdżanu w latach 1993-2003. İlham Alijew sprawuje swój urząd czwartą kadencję (w wyniku nowelizacji konstytucji po referendum 18 marca 2009 r. wprowadzono poprawkę, umożliwiającą sprawowanie urzędu prezydenta bez limitu kadencji). Ostatnie,

⁷ Worldmap.pl, Mapa Azerbejdżanu, <https://www.worldmap.pl/azerbejdzan/>

⁸ Kavkaz-uzel.eu, Карабах: худой мир или война? https://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war

⁹ CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#people-and-society>

przedterminowe wybory prezydenckie odbyły się w kwietniu 2018 r. i urzędujący prezydent wygrał je zdobywając 86% głosów. Obecna prezydencka kadencja, na mocy zmienionej wcześniej konstytucji, potrwa 7 lat. Konstytucyjnym zastępcą I. Alijewa i druga osoba w państwie jest jego małżonka - pełniąca funkcję I wiceprezydenta Mehriban Alijewa. ^[10]

Rząd i premier. Premier i rząd Republiki Azerbejdżanu są powoływani przez prezydenta i zatwierdzani formalnie przez parlament. Od listopada 2019 r. premierem azerskiego rządu pozostaje Ali Asadow, ur. w 1956 r. w Nachiczewanie i jest on trzecią osobą w Państwie zaraz po prezydencie i jego żonie będącej pierwszą wiceprezydent od 2018 r. ^[11]

Parlament i wybory parlamentarne. Jednoizbowy parlament (Zgromadzenie Narodowe - Milli Medżlis), wybierany jest na pięcioletnią kadencję. ^[12] W parlamencie zasiada 125 deputowanych. Ostatnie przedterminowe, rozpisane na wniosek prezydenta, wybory odbyły się 9 lutego 2020 r. Następne wybory odbędą się w 2025 r. ^[13] Międzynarodowi obserwatorzy (OBWE, Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy jak i UE) wyrazili wątpliwości odnośnie transparentności i uczciwości tych wyborów. Centralna Komisja Wyborcza Azerbejdżanu zmieniła wyniki wyborów w czterech okręgach wyborczych pod wpływem rozpowszechnianych w Internecie nagrań wideo i zdjęć dokumentujących naruszenia w trakcie wyborów w tych okręgach. 7 marca 2020 r. Trybunał Konstytucyjny Azerbejdżanu zatwierdził ostateczne wyniki przedterminowych wyborów parlamentarnych, z wyjątkiem 4 okręgów, w których odbyło się powtórne głosowanie. ^[14]

Obecnie w parlamencie zasiada 72 przedstawicieli rządzącej, prezydenckiej Partii Nowego Azerbejdżanu. Większość z pozostałych deputowanych to tzw. parlamentarzyście niezależni. ^[15]

SYSTEM PRAWNY

System prawny w Azerbejdżanie opiera się na prawie cywilnym i składa się z Konstytucji, aktów przyjętych poprzez referendum, ustaw, dekretów gabinetu Rady Ministrów, aktów normatywnych wydanych przez centralne organy władzy wykonawczej. ^[16]

Konstytucja Republiki Azerbejdżanu ma najwyższą moc prawną na terytorium Azerbejdżanu i jej przepisy stosuje się bezpośrednio. ^[17]

¹⁰ Gov.pl, Azerbejdżan, Informator Ekonomiczny, 26.03.2020, <https://www.gov.pl/web/azerbejdzan/informator-ekonomiczny>

¹¹ Gov.pl, Azerbejdżan, Informator Ekonomiczny, 26.03.2020, <https://www.gov.pl/web/azerbejdzan/informator-ekonomiczny>

¹² CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#people-and-society>

¹³ Gov.pl, Azerbejdżan, Informator Ekonomiczny, 26.03.2020, <https://www.gov.pl/web/azerbejdzan/informator-ekonomiczny>

¹⁴ Oc-media.org, Конституционный суд утвердил окончательные результаты выборов в Азербайджане, 7.03.2020, <https://oc-media.org/ru/konstitutsionnyy-sud-utverdil-okonchatelnye-rezultaty-vyborov-v-azerbayodzhane/>

¹⁵ Gov.pl, Azerbejdżan, Informator Ekonomiczny, 26.03.2020, <https://www.gov.pl/web/azerbejdzan/informator-ekonomiczny>

¹⁶ CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#people-and-society>

¹⁷ Nyulawglobal.org, A Guide to the Republic of Azerbaijan Law Research, wrzesień/październik 2022, https://www.nyulawglobal.org/globalex/Azerbaijan.html#_c_Legislative_system

Umowy międzynarodowe, których jedną ze stron jest Republika Azerbejdżańska, stanowią integralną część systemu legislacyjnego tego kraju. ^[18]

KARA ŚMIERCI

Kara śmierci została usunięta z Kodeksu Karnego 10 lutego 1998 r., z zastrzeżeniem (art. 27 Konstytucji Azerbejdżanu), że może ona być przywrócona w wyjątkowych przypadkach, po przyjęciu specjalnej ustawy, w czasie wojny lub w przypadku zagrożenia wojną. ^[19]

Ostatnia egzekucja (kara za morderstwo) odbyła się w 1998 r. Azerbejdżan podpisał 25 stycznia 2001 r. Protokół nr 6 dot. bezwarunkowego zniesienia kary śmierci z 1983 r., który został włączony do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. ^[20]

SYTUACJA BEZPIECZEŃSTWA

CHARAKTERYSTYKA SYTUACJI BEZPIECZEŃSTWA

Od 1988 r. Azerbejdżan pozostaje w stanie faktycznego konfliktu z Armenią. Jego głównym polem jest Górski Karabach oraz obszary go otaczające, będące de iure częścią Azerbejdżanu (była autonomia w ramach Azerbejdżańskiej SRR), a de facto - w wyniku wojny zakończonej zawieszeniem broni w 1994 r. - nieformalnym protektoratem Armenii, która zapewnia nieuznanej Republice Górskiego Karabachu wsparcie i reprezentuje ją w rozmowach pokojowych. Po ww. zawieszeniu broni z 1994 r. poza kontrolą władz azerskich znalazło się ok. 14% terytorium Republiki Azerbejdżanu tj. całe terytorium Republiki Górniego Karabachu i 7 rejonów okalających Karabach. Zawieszenie broni między stronami konfliktu było i nadal jest regularnie naruszane, przede wszystkim w strefie konfliktu karabachskiego, sporadycznie na granicy między Armenią i Azerbejdżanem. ^{[21] [22]}

Do najpoważniejszych eskalacji ww. konfliktu zalicza się: tzw. pierwsza wojna karabachska (1988-1994); wojna czterodniowa (2-5 kwietnia 2016 r.); intensywne walki na tawuszkowo-towuszkim odcinku granicy (12-30 lipca 2020 r.); tzw. druga wojna karabachska nazywana też „wojną sześciotygodniową”/„wojną 44-dniową” (27 września - 10 listopada 2020 r.); walki na granicy ormiańsko-azerskiej (16 listopada 2021 r.); walki na pograniczu Górskiego Karabachu i dawnych tzw. terenów okupowanych, które w wyniku wojny 2020 r. przeszły pod kontrolę Baku (24-27 marca 2022 r.); walki w rejonie tzw. korytarza łączącego (3-4 sierpnia 2022 r.); lokalne walki na granicy Armenii i Azerbejdżanu (13-14 września 2022 r.) ^[23]

¹⁸ Nyulawglobal.org, A Guide to the Republic of Azerbaijan Law Research wrzesień/październik 2022, https://www.nyulawglobal.org/globalex/Azerbaijan.html#_c._Legislative_system

¹⁹ Minval.az, Двадцать лет без смертной казни, 23.02.2018, <https://minval.az/news/123766550>

²⁰ Capitalpunishmentuk.org, The end of capital punishment in Europe. <https://capitalpunishmentuk.org/europe.html>

²¹ TVN24, Nowy premier wyciąga rękę: możliwy kompromis w sprawie Górskiego Karabachu, 10.05.2018 r., <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatek/2/armenia-paszynian-o-turcji-wizach-do-ue-i-o-gorskim-karabachu,835833.html>

²² Osw.waw.pl, Niewypowiedziana wojna. Nowy etap konfliktu azerbejdżańsko-armeńskiego, 06.03.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-03-06/niewypowiedziana-wojna-nowy-etap-konfliktu-azerbejdzansko>

²³ Kavkaz-uzel.eu, Карабах: худой мир или война? https://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war

W nocy z 9 na 10 listopada 2020 r. premier Armenii, Nikol Paszynian, oraz prezydenci Azerbejdżanu Ilham Alijew i Rosji Władimir Putin, podpisali oświadczenie o wstrzymaniu walk w rejonie konfliktu karabachskiego. Na jego podstawie Azerbejdżan przejął kontrolę nad ok. 75% terytoriów dotychczas kontrolowanych przez Ormian w RGK. Składają się na nie tzw. pas bezpieczeństwa GK (7 azerskich obwodów, zajętych przez Ormian w trakcie wojny w latach 1992–1994, niebędących wcześniej częścią RGK) oraz południowa część GK, zajęta przez Azerbejdżan podczas ofensywy w 2020 r. Armenia zachowała ok. 25% dotychczasowego terytorium RGK, wraz z korytarzem lacyńskim, łączącym RGK (Stepanakert) i Armenię. Azerbejdżan uzyskał również prawo do terytorialnego korytarza (w celu transportu) łączącego główną część jego terytorium z Nachiczewanem, pośrednio mającym być połączeniem lądowym z Turcją.^{[24] [25]}

Dnia 20 listopada 2020 r. rejon agdamski ze stolicą w Agdamie (Askeranie) przeszedł pod całkowitą kontrolę Azerbejdżanu; dnia 25 listopada 2020 r. Azerbejdżan przejął kontrolę nad rejonem kelbadżarskim, ze stolicą w Kelbadżarze/Kelbecerze (Karwaczar) położonym pomiędzy Górnym Karabachem a Armenią; dnia 1 grudnia 2020 r. pod kontrolę Azerbejdżanu przeszedł rejon lacyński, bez stolicy rejonu, tj. miasta Laczyn (orm. Berdzor) i wioski Zabuch (orm. Agawno). Cały czas nie są realizowane inne ustalenia ww. oświadczenia czy porozumienia, w tym dotyczące funkcjonowania i wytyczenia korytarza łączącego zasadniczą część Azerbejdżanu z Nachiczewąńską Republiką Autonomiczną przez terytorium Armenii. Nie jest też jasne, kiedy i w jakim formacie uzgadniany będzie status północnej części Górnego Karabachu (ze Stepanakertem), kontrolowanej przez Ormian.^{[26] [27]}

Na mocy ww. oświadczenia o wstrzymaniu walk przez prezydentów Armenii, Azerbejdżanu i FR z lutego 2020 r., rosyjski kontyngent sił pokojowych został umieszczony w 18 punktach w tzw. strefach odpowiedzialności i w 7 punktach na terenie korytarza lacyńskiego oraz w Stepanakercie, siedzibie sztabu sił rosyjskich.^[28]

Na przełomie lipca i sierpnia 2022 r. doszło do ponownego zaostrzenia konfliktu, w tym głównie sporu dot. korytarza lacyńskiego. Władze Azerbejdżanu nakazały opuszczenie domów wszystkim ormiańskim mieszkańcom wsi leżących na jego terenie. 25 sierpnia 2022 r. rosyjskie siły pokojowe częściowo wycofały się, a wojska azerskie wkroczyły do miejscowości Laczyn, Zabuch i Sus, odzyskując tym samym kontrolę nad korytarzem lacyńskim łączącym kontrolowaną przez Ormian część Górskiego Karabachu (w tym Stepanakert) z Armenią.^[29]

Z kolei w czasie walk, do jakich doszło na granicy Armenii i Azerbejdżanu w dniach 12- 14 września 2022 r. wojska azerskie ostrzelały pozycje ormiańskie przy użyciu artylerii, moździerzy i dronów w ok. 23 lokalizacjach położonych w przygranicznych ormiańskich rejonach takich jak: Sjunik, Gegharkunik i Wajoc Dzor. Podczas tego

²⁴ PISM, Rosyjski rozejm - perspektywy konfliktu o Górski Karabach, 30.11.2020, <https://www.pism.pl/file/160a50e5-916e-4fcd-b3d3-1c157adc6561>

²⁵ Kavkaz-uzel.eu, Карабах: худой мир или война? https://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war

²⁶ Kavkaz-uzel.eu, Карабах: худой мир или война? https://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war

²⁷ BBC, Karabakh conflict, aktualizacja z 2023 r., <https://www.bbc.com/russian/topics/c1md1ypw0x0t>

²⁸ DEF24, Rosyjskie „siły pokojowe” umacniają się w Górskim Karabachu, 1.12.2020 r., <https://www.defence24.pl/rosyjskie-sily-pokojowe-umacniaja-sie-w-gorskim-karabachu-komentarz>

²⁹ Forsal.pl, Azerbejdżan odzyskał kontrolę nad korytarzem lacyńskim w Górskim Karabachu, 26.08.2022, <https://forsal.pl/swiat/bezpieczenstwo/artykuly/8524940,azerbejdzan-odzyskal-kontrolę-nad-korytarzem-laczynskim-w-gorskim-karabachu.html>

ataku siły Azerbejdżanu uderzyły i uszkodziły nie tylko cele wojskowe, ale także dzielnice mieszkalne w miastach ormiańskich, takich jak: Goris i Kapan oraz okoliczne wioski: Sotk (ponad 40% siedlisk zostało zniszczonych), Artanisz, Dżermuk, Kut i inne. ^[30] ^[31] Azerbejdżan miał też zająć ok. 140 km² terytorium Armenii. ^[32] Wg władz azerskich, była to odpowiedź na ormiańskie „prowokacje na dużą skalę” przeciwko wojskom azerskim w rejonach: Kelbadżar, Laczyn, Daszkasan, według władz ormiańskich, była to „niesprowokowana agresja”. ^[33] ^[34]

Wg ogólnie dostępnych źródeł z początku marca 2023 r., po ponad dwóch latach od zakończenia II wojny karabaskiej (10 listopada 2020 r.) sytuacja w rejonie konfliktu pozostaje mocno niestabilna. Pomimo rozmów pokojowych i sygnalizowania znaczących ustępstw ze strony Armenii, Górski Karabach ponownie staje się ogniskiem zapalnym, czego przejawem jest trwająca od 12 grudnia 2022 r. blokada korytarza laczynskiego (łączącego niekontrolowane tereny GK z Armenią) przez azerskich eko-działaczy, de facto z poparciem władz Azerbejdżanu. W opinii ekspertów, konflikt o Górski Karabach zamienił się w otwarty spór między państwami Azerbejdżanu i Armenii. Azerbejdżan na drodze zbrojnej zakwestionował przebieg niedelimitowanej granicy państwowej z Armenią oraz zasugerował, że możliwe jest siłowe zajęcie szlaków komunikacyjnych na jej terytorium, w tym tzw. korytarz zangezurski, który połączyłby teren Azerbejdżanu z Nachiczewanem. ^[35] ^[36]

5 marca 2023 r. w okolicach Szuszy (GK) azerbejdżańskie siły zbrojne ostrzelały samochód ormiańskich pracowników policji Górskiego Karabachu. Wg strony ormiańskiej, zginęło trzech policjantów, a kolejny został ranny i odwieziony do szpitala. Azerbejdżańskie Ministerstwo Obrony poinformowało, że strzelanina rozpoczęła się po próbie zatrzymania transportu bojowników i broni z Armenii na terytorium kontrolowane przez separatystyczne władze Górskiego Karabachu. ^[37] Według innych doniesień, tego samego dnia doszło do potyczki zbrojnej po próbie zatrzymania przez azerskie oddziały wojskowe ormiańskich formacji transportujących alternatywną trasą (do korytarza laczynskiego) broń z Armenii do niekontrolowanych rejonów GK. Zginęło po 5 żołnierzy czy funkcjonariuszy po obu stronach. ^[38] Z kolei 20 marca 2023 r., w wyniku ostrzału z terytorium Armenii ranny został azerski żołnierz strzegący granicy w rej. zangilańskim. Kilka dni wcześniej tj.

³⁰ Osw.waw.pl, Ostrzał Armenii przez Azerbejdżan, 13.09.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-13/ostzal-armenii-przez-azerbejdzan>

³¹ Osw.waw.pl, Kruchy rozejm na Kaukazie: samotność Erywania, asertywność Baku, 16.09.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-16/kruchy-rozejm-na-kaukazie-samotnosc-erywania-asertywnosc-baku>

³² Crisigroup.org, Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, 30.01.2023, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>

³³ Osw.waw.pl, Kruchy rozejm na Kaukazie: samotność Erywania, asertywność Baku, 16.09.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-16/kruchy-rozejm-na-kaukazie-samotnosc-erywania-asertywnosc-baku>

³⁴ Crisigroup.org, Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, 30.01.2023, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>

³⁵ Osw.waw.pl, Niewypowiedziana wojna. Nowy etap konfliktu azerbejdżańsko-armeńskiego, 6.03.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-03-06/niewypowiedziana-wojna-nowy-etap-konfliktu-azerbejdzansko>

³⁶ Crisigroup.org, Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, 30.01.2023, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>

³⁷ Kavkaz-uzel.eu, Week in the Caucasus: review of main events of February 27-March 5, 2023, 6.03.2023, <https://eng.kavkaz-uzel.eu/articles/62232/>

³⁸ Jamestown.org, Baku Ramps Up Efforts to Re-Integrate the Karabakh Region, 22.03.2023, <https://jamestown.org/program/baku-ramps-up-efforts-to-re-integrate-the-karabakh-region/>

15 marca 2023 r. strona azerbejdżańska ostrzelała 3 cywilów ormiańskich pracujących na polu w dolinie aramarasskiej GK. ^[39]

Zarówno Azerbejdżan jak i Armenia oraz karabachscy separatyści ponoszą straty ludzkie i materialne z powodu ww. działań dot. konfliktu w Górskim Karabachu. Giną żołnierze jak i ludność cywilna. I wojna w Górskim Karabachu (1988-1994) pochłonęła 30 tys. ofiar, a ok. mln osób zostało przesiedlonych. ^[40]

Z kolei ostatnia największa od tego czasu eskalacja działań tj. II wojna w GK (wrzesień-listopad 2020 r.) doprowadziła do śmierci prawie 3 tys. żołnierzy azerskich, ponad 1200 zostało rannych, 8 zaginęło bez wieści. Wg nieoficjalnych informacji, obie strony (azerska i ormiańska) mogły stracić od 4 do 8 tys. żołnierzy. Jak podała Prokuratura Generalna Azerbejdżanu, z powodu ostrzałów (w czasie ww. II wojny w GK) miało też zginąć 93 cywilnych mieszkańców, z kolei z powodu wybuchu min zginęło 5 cywili, a 414 zostało rannych. ^[41]

Według danych zebranych przez amerykańską bazę danych pt. Lokalizacja Konfliktów Zbrojnych i Incydentów, ACLED (The Armed Conflict Location & Event Data Project, ACLED), w ciągu 2022 r. na terenie całego Azerbejdżanu zanotowanych zostało 67 ofiar, wśród nich 5 cywilnych. ^[42]

Zgodnie z danymi projektu ACLED, w 2022 r. najwięcej ofiar zginęło w rejonie Szahumjan (płn. część GK) – 27, Kaszatagh (zach. część GK) – 23, Daszkasan (rej. graniczny z Armenią i GK) – 10, Askeran (wsch. część GK) – 3, Martuni (wsch. część GK) – 2, Szusza (zach. część GK) – 1 i Jewlach (rejon znajdujący się blisko separatystycznych rejonów GK) – 1. W większości byli to żołnierze azerscy (oraz 4 żołnierzy sił separatystycznych Górskiego Karabachu). ^[43]

USTAWODAWSTWO SPECJALNE

W ogólnodostępnych źródłach nie było informacji dot. wprowadzenia czy obowiązywania stanu wojennego i/lub stanu nadzwyczajnego w latach 2022-2023 r. na terytorium Azerbejdżanu.

WPŁYW KONFLIKTU NA SYTUACJĘ LUDNOŚCI CYWILNEJ

Na terenach Azerbejdżanu nie dochodzi do masowych mordów ludności ani nie są prowadzone regularne ostrzały artyleryjskie lub inne akcje, których celem bezpośrednim byłaby ludność cywilna.

Jednak ludność zamieszkująca rejony graniczne Azerbejdżanu z Armenią oraz z terenami Górskiego Karabachu, kontrolowanymi jeszcze przez separatystów

³⁹ Kavkaz-uzel.eu, Азербайджанский пограничник ранен в результате обстрела на границе с Арменией, 20.03.2023, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/386963/>

⁴⁰ Npr.org, The deadly clashes between Armenia and Azerbaijan, explained, 19.09.2022, <https://www.npr.org/2022/09/19/1123515328/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-explained>

⁴¹ Kavkaz-uzel.eu, Карабах: хроника войны-2020 и ее последствий, 22.11.2022, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/354861/>

⁴² Crisisgroup.org, Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, 30.01.2023, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>

⁴³ Armed Conflict Location & Event Data Project (the) ACLED, Azerbaijan, Civilians, 01/01/2022-31/01/2023, <https://acleddata.com/dashboard/#/dashboard>

ormiańskich (tj. Stepanakert/j. azer.: Hankendi, niewielka część rej. Szuszy i Laczynu, rejon Terter, część rej. Choczali i Choczawendi^[44]), może być narażona na znalezienie się na linii ostrzałów, do jakich sporadycznie dochodzi między wojskami azerskimi i ormiańskimi stacjonującymi wokół granicy i linii rozgraniczenia oraz przede wszystkim na wybuchy min, szczególnie w rejonach GK, które po 10 listopada 2020 r. jak i w połowie września 2022 r. zostały przejęte przez Azerbejdżan. Ponadto na drogach biegnących przez GK, w tym w korytarzu laczynskim, zdarza się że dochodzi do wzajemnego wyzywania się i bójek między azerskimi i ormiańskimi mieszkańcami tych rejonów. Np. 4 grudnia 2022 r. na drodze biegnącej z Mataghis do Kelbadżaru, dokładnie w okolicach rej. Martakertu (GK), doszło do bójki między azerskimi funkcjonariuszami w cywilnych ubraniach (transportującymi uszkodzony samochód) i ormiańskimi cywilami, mimo asysty rosyjskich sił pokojowych. W rezultacie samochód został spalony, a Ormianie odnieśli obrażenia.^{[45] [46]}

Według oficjalnych informacji Prokuratury Generalnej Azerbejdżanu, w okresie od 10 listopada 2020 r. do połowy października 2022 r., zginęło 34 osób cywilnych, a 80 zostało rannych z powodu wybuchu min w Górskim Karabachu i na terenach okalających ten region. Zarówno Azerbejdżan jak i Armenia nie podpisały żadnych międzynarodowych traktatów zakazujących stosowania min przeciwpiechotnych.^[47]

Wg danych zebranych przez amerykańską bazę danych pt. Lokalizacja Konfliktów Zbrojnych i Incydentów, ACLED (The Armed Conflict Location & Event Data Project, ACLED), w ciągu 2022 r. na terenie całego Azerbejdżanu zanotowanych zostało **67 ofiar, wśród nich 5 cywilnych**.^[48]

RODZAJE ZAGROŻEŃ DLA CYWILÓW ZWIĄZANYCH Z KONFLIKTEM

OFIARY DZIAŁAŃ WOJENNYCH

Dostępne raporty nie odnotowały przypadków tego typu zagrożeń wobec ludności cywilnej, za wyjątkiem terenów znajdujących się w strefie konfliktu karabachskiego.^[49] Na terenach GK, które od 2020 r. przeszły pod kontrolę Azerbejdżanu dochodzi do wybuchów ukrytych min (np. w trakcie prac remontowych na drogach), w wyniku których giną lub ulegają zranieniu, zarówno żołnierze, jak i ludność cywilna.^{[50] [51]}

W ciągu 2022 r., zgodnie z danymi projektu ACLED, w Azerbejdżanie zginęło 5 osób cywilnych, spośród których 2 poniosły śmierć 30 września 2022 r. i 1 została ranna

⁴⁴ Wikipedia.org, Podział administracyjny Azerbejdżanu, 12.02.2023,

https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_Azerbejd%C5%BCanu

⁴⁵ Crisigroup.org, Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, 30.01.2023, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>

⁴⁶ Armed Conflict Location & Event Data Project (the) ACLED, Azerbaijan, Civilians, 01/01/2022-31/01/2023, <https://acleddata.com/dashboard/#/dashboard>

⁴⁷ Human Rights Watch, World Report 2023 – Azerbaijan, 12.01.2023, <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/azerbaijan>

⁴⁸ Crisigroup.org, Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, 30.01.2023, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>

⁴⁹ Kavkaz-uzel.eu, Карабах: худой мир или война? https://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war

⁵⁰ Kavkaz-uzel.eu, Пастух подорвался на mine в Геранбойском районе, 19.01.2022, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/372349/>

⁵¹ Armed Conflict Location & Event Data Project (the) ACLED, Azerbaijan, Civilians, 01/01/2022-31/01/2023, <https://acleddata.com/dashboard/#/dashboard>

dnia 2 października 2022 r. - z powodu działań niezidentyfikowanych sił zbrojnych (wybuch min) we wsiach znajdujących się w rejonie Martuni tj. we wschodniej części Górskiego Karabachu (ponownie odbitej i włączonej do Azerbejdżanu). Kolejne 2 osoby zginęły w rejonie Kaszataghu/j. azer. Gubadli (zach. część GK włączona do Azerbejdżanu), tj. jedna z nich 29 kwietnia 2022 r. weszła na minę przeciwpiechotną w czasie prac remontowo-budowlanych, a dwie inne (spośród których jedna zmarła, a druga została ranna) dnia 21 października 2022 r. weszły na minę lądową. Również wiosną i latem 2022 r. kilka osób (i pies przeszkolony do wykrywania min) weszło lub wjechało na miny w tym rejonie, w rezultacie czego wszystkie odniosły rany (pies zginął).^[52]

Ponadto wg raportu HRW, w wyniku walk do jakich doszło między siłami azerskimi i ormiańskimi w połowie września 2022 r. zginęło 3 cywilów ormiańskich w Górskim Karabachu.^[53] Takie dane podały ormiańskie władze, dodatkowo poinformowały, że 7 cywilów ormiańskich odniosło wówczas rany. Wg władz Azerbejdżanu, we wrześniu 2022 r. jedynie 3 osoby cywilne zostały ranne.^[54]

OFIARY DZIAŁAŃ PARTYZANCKICH

Kolejna tj. piąta ofiara cywilna zginęła 2 lutego 2022 r. z powodu działań sił zbrojnych nieuznanego parapaństwa Górskiego Karabachu w rejonie Jewlachu (położonego blisko rejonów GK kontrolowanych przez Ormian karabaskich). Był to azerski pasterz, który został uderzony ładunkiem bomby kasetowej, która miała tam być podłożona przez Ormian karabachskich jeszcze w czasie II wojny karabachskiej w 2020 r.^[55]

OFIARY DZIAŁAŃ ODWETOWYCH

W trakcie ostatnich eskalacji konfliktu w Górskim Karabachu siły azerbejdżańskie poddawały przemocy fizycznej i upokorzeniu wielu ormiańskich jeńców wojennych. Organizacja Human Rights Watch udokumentowała tortury i inne nadużycia ze strony wojsk azerskich wobec cywilów ormiańskich, w tym osób starszych oraz jeden przypadek pozasądowej egzekucji na początku 2021 r. Ponadto pojawiły się doniesienia o ok. 15 tego typu egzekucji żołnierzy i cywilów ormiańskich w 2020 r. i na początku 2021 r. W tym samym roku Azerbejdżan przekazał Armenii 100 ormiańskich jeńców wojennych i więźniów cywilnych.^[56] Wg ormiańskich prawników, nadal 30 ormiańskich jeńców wojennych i 3 ormiańskich cywilów wziętych do niewoli w czasie działań wojennych w 2020 r. w GK, pozostaje w aresztach w Azerbejdżanie. Władze azerskie nie uznają ich za jeńców wojennych i sądzą ich za takie przestępstwa jak terroryzm, nielegalne posiadanie broni, nielegalne przekraczanie granic i torturowanie więźniów azerskich w czasie wojny w latach 1990-tych.^[57]

⁵² Armed Conflict Location & Event Data Project (the) ACLED, Azerbaijan, Civilians, 01/01/2022-31/01/2023, <https://acleddata.com/dashboard/#/dashboard>

⁵³ Human Rights Watch, World Report 2023 – Azerbaijan, 12.01.2023, <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/azerbaijan>

⁵⁴ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁵⁵ Armed Conflict Location & Event Data Project (the) ACLED, Azerbaijan, Civilians, 01/01/2022-31/01/2023, <https://acleddata.com/dashboard/#/dashboard>

⁵⁶ Human Rights Watch, World Report 2022 – Azerbaijan, 13.01.2022 r., <https://www.ecoi.net/en/document/2066481.html>

⁵⁷ Human Rights Watch, World Report 2023 – Azerbaijan, 12.01.2023, <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/azerbaijan>

Wg Human Rights Watch, w czasie wznowienia walk w GK we wrześniu 2022 r. prawdopodobnie siły azerbejdżańskie przeprowadziły co najmniej 7 pozasądowych egzekucji ormiańskich żołnierzy. ^[58]

Komitety ONZ ds. Likwidacji Dyskryminacji Rasowej w raporcie z 22 września 2022 r. wyraził zaniepokojenie odnośnie "zarzutów dot. poważnych i ciężkich naruszeń praw człowieka popełnionych podczas działań wojennych w 2020 r. i później przez azerbejdżańskie siły wojskowe wobec jeńców wojennych i innych chronionych osób pochodzenia ormiańskiego, w tym pozasądowych zabójstw, tortur i innego złego traktowania oraz arbitralnych zatrzymań, a także niszczenia domów, szkół i innych obiektów cywilnych. ^[59]

Wg strony azerbejdżańskiej, (dane z końca 2022 r.) nadal było 3890 obywateli Azerbejdżanu, którzy zaginęli z powodu walk w Górskim Karabachu w latach 1990-tych. Kolejnych 6 żołnierzy zaginęło bez wieści w wyniku wznowienia walk w 2020 r. (II wojna karabachska). ^[60]

SYTUACJA HUMANITARNA W STREFACH KONFLIKTU

Ludność cywilna, tj. głównie Ormianie pozostający na terenach Górskiego Karabachu niekontrolowanych przez Azerbejdżan, może być narażona na sporadyczne ostrzały ze strony sił azerbejdżańskich, tak jak to miało miejsce w styczniu i lutym oraz w listopadzie 2022 r. kiedy wojska azerbejdżańskie otworzyły ogień w kierunku pracujących na polu Ormian w rej. Askeran i Martakert GK. Nikt z nich nie zginął, zniszczeniu uległy traktory, prace rolne zostały przerwane. Z kolei 12 września 2022 r. siły azerbejdżańskie ostrzelały domy cywilne (Ormian) w miejscowości Karmir Szuka w rej. Martuni GK. Trafione zostały 2 domy, w jednym z nich podczas ataku obecni byli wszyscy czterej członkowie rodziny. Nikomu nic się nie stało. 18 lutego 2022 r. doszło do podobnego ostrzału tej wsi, wówczas jeden dom uległ zniszczeniu. ^[61]

Ponadto ww. blokada korytarza lądowego przez Azerbejdżan (od 12 grudnia 2022 r.) odcięła ok. 120 tys. Ormian karabaskich, skupionych obecnie w większości w Stepanakercie, od kontaktu i łączności ze światem zewnętrznym. Parapaństwo Ormian w GK było tą trasą zaopatrywane w żywność, lekarstwa, środki czystości itp. Władze Azerbejdżanu kilkakrotnie również w tym okresie odcinały separatystyczne rejony Górskiego Karabachu od dostaw prądu i gazu, co było i jest dotkliwie odczuwane ze względu na zimę. Strona ormiańska mówi o kryzysie humanitarnym z powodu tej blokady. ^{[62][63]}

⁵⁸ Human Rights Watch, World Report 2023 – Azerbaijan, 12.01.2023, <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/azerbaijan>

⁵⁹ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁶⁰ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁶¹ Armed Conflict Location & Event Data Project (the) ACLED, Azerbaijan, Civilians, 01/01/2022-31/01/2023, <https://acleddata.com/dashboard/#/dashboard>

⁶² Osw.waw.pl, Niewypowiedziana wojna. Nowy etap konfliktu azerbejdżańsko-ormiańskiego, 6.03.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-03-06/niewypowiedziana-wojna-nowy-etap-konfliktu-azerbejdzansko>

⁶³ Crisisgroup.org, Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, 30.01.2023, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>

PRZEMOC WOBEC LUDNOŚCI CYWILNEJ NIEZWIĄZANA Z KONFLIKTEM

TERRORYZM

W ogólnie dostępnych źródłach informacji (w dniach wyszukiwania) nie było informacji nt. zamachów terrorystycznych w ostatnim roku na terenie Azerbejdżanu.

Wg źródeł azerskich, od zakończenia tzw. II wojny karabachskiej (11.2020 r.) trwa militaryzacja rejonów Górskiego Karabachu, które nadal pozostają pod kontrolą Ormian. W tym celu wykorzystywany jest np. ww. korytarz lądowy łączący te tereny z Armenią. Droga ta przewożona jest broń, miny i żołnierze, co stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa Azerbejdżanu. Ponadto na początku grudnia 2022 r. 14 osób z Iranu przedostało się tym korytarzem do separatystycznego GK w celu przeprowadzenia szkoleń dot. działań terrorystycznych i sabotażowych dla uzbrojonych ormiańskich gangów, które nadal są obecne na terenach monitorowanych przez rosyjskie siły pokojowe.^[64]

27 stycznia 2023 r. doszło do ataku dwóch uzbrojonych mężczyzn na ambasadę Azerbejdżanu w stolicy Iranu – Teheranie. Napastnicy wdarli się do środka budynku i jeden z nich zaczął strzelać z karabinu maszynowego. Na miejscu zginął szef azerbejdżańskiej misji dyplomatycznej Ochran Askerow, a dwóch pracowników ochrony zostało rannych. Napastnik został zatrzymany. Podczas przesłuchania miał zeznać, że kierowały nim pobudki osobiste i problemy rodzinne. Władze irańskie oficjalnie potępiły atak i obiecały przeprowadzić dochodzenie w tej sprawie. Władze Azerbejdżanu nazwały to zdarzenie aktem terrorystycznym i ogłosiły ewakuację ambasady i jej pracowników z Iranu. Jeszcze przed tym zdarzeniem jej pracownicy dostawali kilkukrotne ostrzeżenia i groźby dot. podobnego ataku.^[65]

POZAPRAWNE EGZEKUCJE, UPROWADZENIA

W Azerbejdżanie zdarzają pozaprawne porwania opozycyjnych wobec władz dziennikarzy, blogerów, działaczy religijnych czy politycznych opozycjonistów. Dokonuje ich policja lub inne zorganizowane grupy powiązane z władzami. I tak np. w lipcu 2021 r. policja porwała członka ruchu religijnego Razi Humbatowa, a następnie oskarżyła go o posiadanie narkotyków. W maju 2022 r. został on skazany przez sąd na 6 lat pozbawienia wolności. Wg innych członków tego ruchu, jego aresztowanie spowodowane było krytycznymi postaciami, jakie zamieszczał nt. prezydenta Azerbejdżanu w Internecie. Z kolei w listopadzie 2021 r. policja porwała, a później umieściła w areszcie znanego regionalnego blogera Sameddina Mammadowa, który regularnie w Internecie zamieszczał informacje nt. lokalnych problemów. Został oskarżony o chuliganizm i spowodowanie szkody cielesnej mężczyźnie, który zarzucił mu i jego synowi oraz bratankowi, że został przez nich

⁶⁴ Lachin Road Remains Partially Closed as Baku and Yerevan Fail to Reach an Agreement; Eurasia Daily Monitor Volume: 20 Issue: 11, 19.01.2023, <https://jamestown.org/program/lachin-road-remains-partially-closed-as-baku-and-yerevan-fail-to-reach-an-agreement/>

⁶⁵ Rbc.ru, Азербайджан решил эвакуировать посольство после нападения в Тегеране, 27.01.2023, <https://www.rbc.ru/politics/27/01/2023/63d3b21d9a79479bdd149cd0>

pobity. Miesiąc później S. Mammedow został skazany na 2 lata i 8 miesięcy więzienia. Jego syn i bratek otrzymali podobne wyroki lecz w zawieszeniu. ^[66]

W kwietniu 2022 r. działacz opozycyjny Bachtar Hadżijew poinformował, że nieznani napastnicy uprowadzili go, bili i upokarzali, a także wywierali naciski na niego, aby usunął krytyczne posty wobec ministra spraw wewnętrznych, jakie umieścił w Internecie. Według B. Hadżijewa, podczas filmowania tego zdarzenia porywacze oddali na niego mocz i grozili mu również gwałtem i śmiercią, jeśli nadal będzie krytykował ministra, a następnie porzucili go nagiego na obrzeżach Baku. ^[67]

Dostępne źródła informowały również o atakach i usiłowaniach zabójstwa przez nieznaną sprawców na kilku azerbejdżańskich opozycyjnych działaczy politycznych i dziennikarzy, którzy w obawie przed represjami w Azerbejdżanie, wyjechali z kraju i mieszkali na uchodźstwie w kilku krajach Europy zachodniej, w tym głównie we Francji (Mahammad Mirzali który najpierw otrzymał 16 razów nożem, a potem prawie przejechał go samochód), ale również w Szwajcarii i Niemczech. Kilku z nich najpierw zginęło w tajemniczych okolicznościach, a potem zostało znalezionych będąc już martwym, np. w Belgii, Gruzji, Turcji. ^[68]

PRZEMOC STOSOWANA W TRAKCIE DEMONSTRACJI I PROTESTÓW

Zdarza się, że policja tłumi pokojowe protesty i zgromadzenia używając siły przeciwko protestującym lub zatrzymując ich. Policja azerska dokonuje aresztowań manifestantów, na podstawie fałszywych zarzutów dot. np. stawiania oporu policji, co skutkuje zatrzymaniami administracyjnymi na okres do 30 dni. Np. 14 maja 2022 r. działacze społeczeństwa obywatelskiego i niezależni blogerzy próbowali pokojowo zaprotestować przeciwko przemocy wobec niektórych liderów opozycji, do jakiej doszło w centrum Baku. Policja użyła siły wobec niektórych uczestników i usunęła protestujących z terenu. Władze zastosowały również zatrzymanie jako środek do usunięcia protestujących z danego terenu. Czasami potencjalnie manifestanci są zatrzymywani i przewożeni przez policję do odległych od Baku regionów i tam dopiero zwalniani/uwalniani. ^[69]

PRZESTĘPCZOŚĆ ZORGANIZOWANA

Strategiczne położenie Azerbejdżanu na skrzyżowaniu dróg biegnących z Afryki, Europy, Bliskiego Wschodu i Azji sprawia, że jest on atrakcyjnym krajem dla zorganizowanych grup przestępczych, trudniących się przemytem lokalnym i międzynarodowym. ^[70]

Obszary przestępczości w Azerbejdżanie, które budzą największe obawy organizacji międzynarodowych to handel narkotykami, ludźmi i podrabianymi towarami, przy

⁶⁶ Freedomhouse.org, Freedom on the Net 2022 – Azerbaijan, 18.10.2022, <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2022>

⁶⁷ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁶⁸ Providencemag.com, Azerbaijan Brutally Hunting Down Azeri Dissidents, 14.09.2022, <https://providencemag.com/2022/09/azerbaijan-brutally-hunting-down-azeri-dissidents/>

⁶⁹ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁷⁰ Interpol.int, Tackling transnational crime in Azerbaijan, <https://www.interpol.int/en/Who-we-are/Member-countries/Europe/AZERBAIJAN>

czym przestępstwa te często prowadzą do prania brudnych pieniędzy i przestępstw z użyciem przemocy. ^[71]

Przykładem rozwoju tego typu przestępczości może być wchodząca w skład Azerbejdżanu - Nachiczewańska Republika Autonomiczna. Rządzący nią jeszcze od czasów władzy ojca obecnego prezydenta Azerbejdżanu – Hejdara Alijewa klan Wasifa Talibowa zmonopolizował lokalny rynek i zdusił wszelką konkurencję i opozycję lokalną. Zarówno on jak i jego dwaj synowie: Rza i Sejmur zgromadzili ogromne majątki, w tym miliony w wypranych funduszach z zagranicznych banków. I to pomimo oficjalnie ich skromnych państwowych pensji. Ponadto większość mieszkańców Nachiczewania boryka się z brakiem pracy i niskim poziomem życia. Większość z nich pracuje w sąsiedniej Turcji wykonując najmniej płatne prace. ^[72]

Wspomniani Rza i Sejmur Talibowie otworzyli konta bankowe w kilku zagranicznych bankach, w tym w Credit Suisse i Barclays. Według Projektu dot. Informowania o Zorganizowanej Przestępczości i Korupcji (Organized Crime and Corruption Reporting Project OCCRP), konta bankowe obu braci były wykorzystywane do dziesiątków przelewów - na kwotę ponad 20 milionów dolarów - z fasadowych firm, które były częścią tzw. „Pralni Azerbejdżańskich i Trojki”, dwóch schematów prania pieniędzy na masową skalę, wcześniej ujawnionych przez OCCRP. Przez lata bracia nabyli nieruchomości w Dubaju i Gruzji o szacunkowej wartości 63 milionów dolarów. ^[73]

PRAWNE I PRAKTYCZNE ASPEKTY DOTYCZĄCE ZMIANY MIEJSCA POBYTU

PRZEPISY REGULUJĄCE SWOBODĘ PRZEMIESZCZANIA SIĘ

Prawo przewiduje wolność przemieszczania się wewnątrz Azerbejdżanu, możliwość podróży zagranicznych, emigracji i repatriacji. Rząd ogólnie respektuje te prawa, przy czym incydentalnie dochodzi do przypadków ograniczania swobody przemieszczania się względem znaczących opozycjonistów (np. przewodniczący opozycyjnej partii Azerbejdżańskiego Frontu Ludowego Ali Kerimli ma zakaz opuszczania kraju od 2006 r.), prawników i dziennikarzy. ^[74]

Obywatele oskarżeni o popełnienie przestępstw kryminalnych lub skazani za nie, w tym w sytuacji wyroków w zawieszeniu, również nie mogli podróżować za granice Azerbejdżanu. Ponadto prawo wymaga, aby mężczyźni w wieku poborowym rejestrowali się u władz wojskowych przed wyjazdem za granicę. Władze

⁷¹ Interpol.int, Tackling transnational crime in Azerbaijan, <https://www.interpol.int/en/Who-we-are/Member-countries/Europe/AZERBAIJAN>

⁷² Radio Free Europe, A Personal Fiefdom, A Legacy Of Repression: Inside Azerbaijan's 'North Korea', 13.01.2023, <https://www.rferl.org/a/azerbaijan-north-korea-fiefdom-repression/32224282.html>

⁷³ Radio Free Europe, A Personal Fiefdom, A Legacy Of Repression: Inside Azerbaijan's 'North Korea', 13.01.2023, <https://www.rferl.org/a/azerbaijan-north-korea-fiefdom-repression/32224282.html>

⁷⁴ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

wprowadziły również ograniczenia podróży dla personelu wojskowego z dostępem do informacji o bezpieczeństwie narodowym.^[75]

Ponadto od 12 grudnia 2022 r. trwa blokada przez azerskich ekologów wspieranych przez władze Azerbejdżanu jedynej drogi łączącej Górski Karabach z Armenią. Droga ta jest niedostępna dla większości ruchu cywilnego i komercyjnego.^[76]

Również azerbejdżańskie lądowe przejścia graniczne (z Iranem, Rosją, Gruzją) nadal pozostają zamknięte dla ruchu osobowego ze względu na ograniczenia wprowadzone przez Azerbejdżan jeszcze w czasie pandemii COVID-19 (2 lata temu).^[77] Władze zdecydowały się jedynie na otwarcie przejść na 13-kilometrowym pasie granicznym między Nachiczewańską Republiką Autonomiczną i Turcją. Decyzja o zamknięciu pozostałych przejść uderza głównie w mieszkańców rejonów granicznych podróżujących w celach zarobkowych np. do FR czy Gruzji itd. Obecnie mieszkańcy Azerbejdżanu mogą podróżować do tych krajów tylko drogą lotniczą, która jest znacznie droższa.^[78]

Granica z Armenią pozostaje zamknięta od ponad 30 lat z powodu ww. konfliktu w Górskim Karabachu.^[79]

MIGRACJE WEWNĘTRZNE

Ludność zamieszkująca w Azerbejdżanie jest skoncentrowana głównie w jego wschodniej części, w stolicy Baku (liczącym ponad 2 mln 400 tys. mieszkańców) i jego okolicach, (gdzie występuje najgęstsze zaludnienie). Odsetek ludności miejskiej, wg ostatnich danych z 2023 r., wynosi 57,6% wszystkich mieszkańców kraju. Współczynnik urbanizacji wynosi 1,38%.^[80]

Azerbejdżan posiada sieć połączeń lotniczych, samochodowych, największy port morski w regionie i linię kolejową biegnącą głównie do Gruzji. Trudniej jest też przemieszczać się do i z rejonów Azerbejdżanu położnych w północnej wysokogórskiej części kraju. Niemniej jednak obecnie liczba dróg lądowych (transport samochodowy) rośnie i rozwija się głównie dzięki pracom budowlanym prowadzonym na odbitych terenach Górskiego Karabachu w wyniku II wojny karabachskiej (2020 r.) i ofensywy z września 2022 r. Region ten zostanie ponownie połączony z pozostałymi regionami Azerbejdżanu.^[81]

Największe miasta, w tym przede wszystkim wieloetniczne Baku, dają nieporównywalnie większe możliwości edukacyjne i zatrudnienia łącznie ze znacznie wyższymi zarobkami niż w pozostałych regionach kraju. Widoczny jest również duży

⁷⁵ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁷⁶ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁷⁷ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁷⁸ Eurasianet.org, Two years on, Azerbaijan's land borders remain closed, 29.04.2022, <https://eurasianet.org/two-years-on-azerbaijans-land-borders-remain-closed>

⁷⁹ Eurasianet.org, Two years on, Azerbaijan's land borders remain closed, 29.04.2022, <https://eurasianet.org/two-years-on-azerbaijans-land-borders-remain-closed>

⁸⁰ CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#people-and-society>

⁸¹ CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#people-and-society>

kontrast między poziomem życia w stolicy i pozostałymi ubogimi rejonami, np. na północny kraju lub na przejętych przez Azerbejdżan terenach separatystycznego Górskiego Karabachu. W Azerbejdżanie zauważalna jest migracja wewnętrzna tj. przepływ osób migrujących z obszarów wiejskich do stolicy Baku i na półwysep abszeroński, a także uchodźców wewnętrznych zmuszonych do ucieczki z powodu konfliktu w Górskim Karabachu. Taka urbanizacja prowadzi do przeludnienia na obszarach miejskich, zwłaszcza w stolicy, a w konsekwencji do braku możliwości zatrudnienia dla wszystkich i rosnących wskaźników ubóstwa mimo dużych zasobów ropy naftowej i gazu, które Azerbejdżan sprzedaje innym krajom. ^[82]

WEWNĘTRZNI UCHODźCY

Wg danych UNHCR z 31 grudnia 2021 r., na terytorium Azerbejdżanu zarejestrowano 654 839 osób wewnętrznie przesiedlonych. Większość z nich uciekła ze swoich domów w latach 1988-94 z powodu konfliktu w Górskim Karabachu. ^[83]

Osoby wewnętrznie przesiedlone mają dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej w Azerbejdżanie, ale stopa bezrobocia jest wśród nich wyższa niż średnia krajowa. Niektórzy międzynarodowi obserwatorzy twierdzą, że rząd nie promuje odpowiednio integracji osób wewnętrznie przesiedlonych z azerskim społeczeństwem. ^[84]

Ponadto większość z nich przed konfliktem mieszkała w rejonach wiejskich i małych miasteczkach Górskiego Karabachu, przeważnie w domach z podwórzami i pracowała w rolnictwie (np. w Agdamie). Po ucieczce z GK na inne tereny kontrolowane przez władze Azerbejdżanu uchodźcy wewnętrzni osiedli czy byli osiedlani głównie w miastach i rejonach miejskich w tzw. kolektywnych miejscach zamieszkania w byłych zakładach, hotelach robotniczych czy budynkach wielorodzinnych. Z czasem otrzymywali czy kupowali mieszkania też zazwyczaj w blokach tj. budynkach wielorodzinnych. A to z kolei wymusiło na nich również zmianę rodzaju pracy i miejsca zatrudnienia, tj. z rolnictwa na handel i usługi. Może za wyjątkiem tych przesiedleńców, którzy po ucieczce osiedlili się w miejscowościach znajdujących się zaraz za linią rozgraniczenia terenów kontrolowanych przez Ormian i władze w Baku, ale to była mniejszość. Również obecnie w ramach programu „wielkich powrotów na odzyskane tereny w GK” wielu przesiedleńcom, którzy na ogół chcą wracać, jest czy będzie trudno wrócić do poprzednich miejsc zamieszkania, gdyż nie będą to ich duże domy z przylegającym podwórkiem i ogrodami (wiele zostało zniszczonych), lecz osiedla raczej typu miejskiego, jakie tam buduje i dalej zamierza budować rząd w Baku, jak można przeczytać w dostępnych źródłach. Również nie wiadomo jakie będą możliwości zatrudnienia na tych terenach itd. ^[85] ^[86]

We wrześniu 2022 r. Państwowy Komitet ds. Uchodźców i Osób Wewnętrznie Przesiedlonych Azerbejdżanu poinformował, że 63 rodziny wysiedlone w latach 1990-tych z rejonów okupowanych zostały przesiedlone do rejonu zangilańskiego i była to

⁸² Migrants-refugees.va, Country Profiles Azerbaijan, <https://migrants-refugees.va/country-profile/azerbaijan/>

⁸³ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁸⁴ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁸⁵ Eurasianet.org, Displaced from Karabakh watch reconstruction process with hope, concern, 5.10.2022, <https://eurasianet.org/displaced-from-karabakh-watch-reconstruction-process-with-hope-concern>

⁸⁶ Azernews.az, Azerbaijan to settle about 10,000 former IDPs in Lachin District in the near future, 28.03.2023, <https://www.azernews.az/nation/208012.html>

szósta grupa przesiedleńców wewnętrznych osiedlonych na zwróconych terytoriach kraju po zakończeniu działań wojennych w 2020 r., co zwiększyło ogólną liczbę osób przesiedlonych na terenach odbitych do 326 osób.^[87]

Uzgodnione w ramach porozumienia kończącego II wojnę karabachską (10.11.2020 r.) przekazanie Azerbejdżanowi przez separatystów ormiańskich z GK - rejonów agdamskiego, kelbadżarskiego i laczynskiego odbyło się bez incydentów. Praktycznie cała ludność cywilna i żołnierze ormiańscy opuścili te tereny w uzgodnionych terminach (w jednym z klasztorów pozostali ormiańscy duchowni; za zgodą Baku ustanowiono tam posterunek rosyjskich sił pokojowych). Choć doszło przy tym do wielu podpałów opuszczanych domów i zabijania bydła, którego właściciele nie byli w stanie ze sobą zabrać. En masse ludzie ci wyjechali do Armenii, a do opuszczonych rejonów wkroczyły oddziały armii azerskiej. Jednocześnie również z Armenii powróciła część mieszkańców Górskiego Karabachu, którzy uciekli po wybuchu walk (według strony ormiańskiej, do Karabachu wróciło 55 tys. Ormian). Ci, których domy pozostały na obszarze kontrolowanym przez Azerbejdżan – m.in. w Szuszy i Hadrucie – gromadzili się w Stepanakercie. Nadal nieuregulowana pozostaje sytuacja Ormian z Agdamu, Kelbadżaru i Laczynu oraz pozostałych rejonów kontrolowanych przez siły ormiańskie w latach 1993–2020, jak również ludności azerskiej zamieszkującej do początku lat dziewięćdziesiątych północną część Górskiego Karabachu, w tym Stepanakert.^{[88][89]}

UCHODŹCY W KRAJACH SĄSIEDNICH

Największe grupy uchodźców azerskich opuszczały kraj w latach 1990-tych po wybuchu wojny w Górskim Karabachu, niemniej jednak większość z nich przenieśli się wewnątrz Azerbejdżanu i tylko niewielka część wyjechała głównie do sąsiedniej Federacji Rosyjskiej czy Turcji, głównie ze względów ekonomicznych tj. możliwości znalezienia pracy. Są to też dwa kraje (ze znaczącą przewagą Federacji Rosyjskiej), gdzie nadal zamieszkują największe diaspory azerbejdżańskie. Większe grupy migrantów azerskich można spotkać również w Kazachstanie, Białorusi, Gruzji i w Ukrainie do czasu rozpętania wojny przez Rosję 24 lutego 2022 r.^[90]

PODSUMOWANIE

Azerbejdżan jest świecką republiką prezydencką. Przywództwo kraju pozostaje w rękach rodziny Alijewów od 1993 r.

Od 1988 r. Azerbejdżan pozostaje w stanie faktycznego konfliktu z Armenią. Jego głównym polem jest Górski Karabach oraz obszary go otaczające, będące de iure częścią Azerbejdżanu. Ostatnie dwie największe eskalacje konfliktu miały miejsce: od września do listopada 2020 r. i w połowie września 2022 r. Doprowadziły one do odbicia przez Azerbejdżan większości terenów separatystycznego Górskiego

⁸⁷ US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>

⁸⁸ Osw.waw.pl, Górski Karabach: normalizacja pełna niewiadomych, 26.11.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-26/gorski-karabach-normalizacja-pelna-niewiadomych>

⁸⁹ Kavkaz-uzel.eu, Karabakh: bad_peace or war? aktualizacja z 26.01.2022 r., https://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war

⁹⁰ Migrants-refugees.va, Country Profiles Azerbaijan, <https://migrants-refugees.va/country-profile/azerbaijan/>

Karabachu pozostającego od lat 1990-tych poza kontrolą władz w Baku. Ponadto w wyniku działań we wrześniu 2022 r. wojska azerskie weszły w głąb Armenii i zajęły 140 km² jej terytorium. Trwa również blokada przez siły azerskie najważniejszej drogi łączącej nieopanowany Górski Karabach z Armenią tzw. korytarza łaczińskiego, co powoduje izolację i kryzys humanitarny ludności ormiańskiej pozostającej na tych terenach.

Na terenach Azerbejdżanu nie dochodzi do masowych mordów ludności ani nie są prowadzone regularne ostrzały artyleryjskie lub inne akcje, których celem bezpośrednim byłaby ludność cywilna. Jednak ludność zamieszkująca rejony graniczne Azerbejdżanu z Armenią oraz częścią Górskiego Karabachu, kontrolowaną nadal przez separatystów ormiańskich (tj. Stepanakert/j. azer.: Hankendi, niewielka część rej. Szuszy i Laczynu, rejon Terter, część rej. Choczali i Choczawendi) może być narażona na znalezienie się na linii ostrzałów, do jakich sporadycznie dochodzi między wojskami azerskimi i ormiańskimi stacjonującymi wokół granicy i linii rozgraniczenia oraz przede wszystkim na wybuchy min, szczególnie w rejonach GK, które po 10 listopada 2020 r. jak i w połowie września 2022 r. zostały przejęte przez Azerbejdżan.

Dwie ostatnie eskalacje działań wojennych w Górskim Karabachu spowodowały przymusowe wysiedlenia głównie ormiańskich mieszkańców rejonów GK przejętych przez Azerbejdżan w 2020 r. i 2022 r. Władze stosują również naciski ekonomiczne (blokade korytarza łaczińskiego) w celu przyspieszenia wyjazdów pozostałych Ormian nadal przebywających na terenach GK niekontrolowanych przez Baku. Na przywrócone tereny osiedlani są uchodźcy azerscy, którzy zostali wypędzeni z tych rejonów w latach 1990-tych, ale jest to jak na razie ok. 400 osób.

Uchodźcy z Azerbejdżanu obecnie raczej nie wyjeżdżają licznie do krajów ościennych. Ich największe fale opuściły kraj w latach 1990-tych. Największa diaspora zamieszkuje Federację Rosyjską. Był to też tradycyjnie kraj emigracji zarobkowej dla mieszkańców Azerbejdżanu.

ZASTRZEŻENIE

Niniejsze opracowanie tematyczne zostało przygotowane przez Wydział Informacji o Krajach Pochodzenia Urzędu do Spraw Cudzoziemców na potrzeby prowadzenia postępowań w sprawach o udzielenie ochrony międzynarodowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Opracowanie na temat sytuacji bezpieczeństwa może być pomocne w szczególności w sprawach rozpatrywanych w oparciu o **art. 15 pkt. 3 oraz art. 18 pkt. 1. Ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP z dn. 13 czerwca 2003 z późn. zmianami.**

Treść opracowania nie przesądza jednak o wyniku decyzji w indywidualnym postępowaniu administracyjnym, gdyż zawsze brana jest pod uwagę całość zgromadzonego materiału dowodowego i indywidualny charakter sprawy.

Informacje zamieszczone w niniejszym opracowaniu pochodzą w większości z publicznie dostępnych źródeł. Zostały one zebrane i opracowane przy zachowaniu zasady neutralności i obiektywizmu, a także z dołożeniem najwyższej staranności – tak, by odzwierciedlały aktualny w chwili publikacji opracowania stan wiedzy na prezentowany temat, a także pochodziły z różnych źródeł.

Terminologia użyta w niniejszym opracowaniu nie jest terminologią prawniczą. Określenia takie jak „prześladowanie”, „dyskryminacja”, „konflikt” itp. używane mogą być, za materiałami źródłowymi, w znaczeniu potocznym i nie są tożsame z definicjami podanymi w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Niniejsze opracowanie zawiera wyłącznie informacje, poglądy i opinie prezentowane przez autorów materiałów źródłowych. Oświadczenia i oceny zawarte w niniejszym opracowaniu nie są i nie mogą być uważane za oświadczenia i oceny własne Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Niniejsze opracowanie nie jest także i nie może być uważane za jakąkolwiek deklarację polityczną polskich władz.

Urząd do Spraw Cudzoziemców nie ponosi odpowiedzialności prawnej za publikowane w opracowaniu treści ani nie jest zobowiązany do publikacji jego aktualizacji, a także nie ponosi odpowiedzialności za sposób wykorzystania udostępnionych informacji.

Informujemy, że autorskie prawa majątkowe do niniejszego opracowania, w tym prawo do jego rozpowszechniania i publicznego udostępniania w Internecie, przysługują wyłącznie Urzędowi do Spraw Cudzoziemców (adres: ul. Koszykowa 16, 00-564 Warszawa; NIP: 5262548316; REGON: 017315012).

BIBLIOGRAFIA:

1. Armed Conflict Location & Event Data Project (the) ACLED, Azerbaijan, Civilians, 01/01/2022-31/01/2023, <https://acleddata.com/dashboard/dashboard>
2. Azernnews.az, Azerbaijan to settle about 10,000 former IDPs in Lachin District in the near future, 28.03.2023, <https://www.azernews.az/nation/208012.html>
3. BBC, Karabakh conflict, aktualizacja z 2023 r., <https://www.bbc.com/russian/topics/c1md1ypw0x0t>
4. Capitalpunishmentuk.org, , The end of capital punishment in Europe. <https://capitalpunishmentuk.org/europe.html>
5. CIA, Factbook, Middle East: Azerbaijan, 2.03.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/people-and-society>
6. Crisigroup.org, Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, 30.01.2023, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict/266-averting-new-war-between-armenia-and-azerbaijan>
7. DEF24, Rosyjskie „siły pokojowe” umacniają się w Górskim Karabachu, 1.12.2020 r., <https://www.defence24.pl/rosyjskie-sily-pokojowe-umacniaja-sie-w-gorskim-karabachu-komentarz>
8. Eurasianet.org, Two years on, Azerbaijan’s land borders remain closed, 29.04.2022, <https://eurasianet.org/two-years-on-azerbajans-land-borders-remain-closed>
9. Eurasianet.org, Displaced from Karabakh watch reconstruction process with hope, concern, 5.10.2022, <https://eurasianet.org/displaced-from-karabakh-watch-reconstruction-process-with-hope-concern>
10. Forsal.pl, Azerbejdżan odzyskał kontrolę nad korytarzem łączyńskim w Górskim Karabachu, 26.08.2022, <https://forsal.pl/swiat/bezpieczenstwo/artykuly/8524940,azerbejdzan-odzyskal-kontrolę-nad-korytarzem-laczynskim-w-gorskim-karabachu.html>
11. Freedomhouse.org, Freedom on the Net 2022 – Azerbaijan, 18.10.2022, <https://freedomhouse.org/country/azerbaijan/freedom-net/2022>
12. Gov.pl, Azerbejdżan, Informator Ekonomiczny, 26.03.2020, <https://www.gov.pl/web/azerbejdzan/informator-ekonomiczny>
13. Human Rights Watch, World Report 2022 – Azerbaijan, 13.01.2022 r., <https://www.ecoi.net/en/document/2066481.html>
14. Human Rights Watch, World Report 2023 – Azerbaijan, 12.01.2023, <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/azerbaijan>

15. Interpol.int, Tackling transnational crime in Azerbaijan,
<https://www.interpol.int/en/Who-we-are/Member-countries/Europe/AZERBAIJAN>
16. Jamestown.org, Baku Ramps Up Efforts to Re-Integrate the Karabakh Region, 22.03.2023, <https://jamestown.org/program/baku-ramps-up-efforts-to-re-integrate-the-karabakh-region/>
17. Kavkaz-uzel.eu, Karabakh: bad_peace or war? aktualizacja z 26.01.2022 r.,
https://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war
18. Kavkaz-uzel.eu, Week in the Caucasus: review of main events of February 27-March 5, 2023, 6.03.2023, <https://eng.kavkaz-uzel.eu/articles/62232/>
19. Kavkaz-uzel.eu, Азербайджанский пограничник ранен в результате обстрела на границе с Арменией, 20.03.2023, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/386963/>
20. Kavkaz-uzel.eu, Карабах: хроника войны-2020 и ее последствий, 22.11.2022, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/354861/>
21. Kavkaz-uzel.eu, Карабах: худой мир или война? https://www.kavkaz-uzel.eu/category/Karabakh_bad_peace_or_war
22. Kavkaz-uzel.eu, Пастух подорвался на mine в Геранбойском районе, 19.01.2022, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/372349/>
23. Kierunek kaukaz.pl, Co zyska Azja Centralna dzięki powstaniu Organizacji Państw Tureckich? 18.12.2021, <https://kierunekkaukaz.pl/2021/12/18/co-zyska-azja-centralna-dzieki-powstaniu-organizacji-panstw-tureckich/>
24. Lachin Road Remains Partially Closed as Baku and Yerevan Fail to Reach an Agreement; Eurasia Daily Monitor Volume: 20 Issue: 11, 19.01.2023,
<https://jamestown.org/program/lachin-road-remains-partially-closed-as-baku-and-yerevan-fail-to-reach-an-agreement/>
25. Migrants-refugees.va, Country Profiles Azerbaijan, <https://migrants-refugees.va/country-profile/azerbaijan/>
26. Minval.az, Двадцать лет без смертной казни, 23.02.2018,
<https://minval.az/news/123766550>
27. Npr.org, The deadly clashes between Armenia and Azerbaijan, explained, 19.09.2022, <https://www.npr.org/2022/09/19/1123515328/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-explained>
28. Nyulawglobal.org, A Guide to the Republic of Azerbaijan Law Research, wrzesień/październik 2022,
https://www.nyulawglobal.org/globalex/Azerbaijan.html/_c._Legislative_system
29. Nyulawglobal.org, A Guide to the Republic of Azerbaijan Law Research wrzesień/październik 2022,
https://www.nyulawglobal.org/globalex/Azerbaijan.html/_c._Legislative_system

30. Oc-media.org, Конституционный суд утвердил окончательные результаты выборов в Азербайджане, 7.03.2020, <https://oc-media.org/ru/konstitutsionnyy-sud-utverdil-okonchatelnye-rezultaty-vyborov-v-azerbaydzhan/>
31. Osw.waw.pl, Górski Karabach: normalizacja pełna niewiadomych, 26.11.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-11-26/gorski-karabach-normalizacja-pelna-niewiadomych>
32. Osw.waw.pl, Kruchy rozejm na Kaukazie: samotność Erywania, asertywność Baku, 16.09.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-16/kruchy-rozejm-na-kaukazie-samotnosc-erywania-asertywnosc-baku>
33. Osw.waw.pl, Niewypowiedziana wojna. Nowy etap konfliktu azerbejdżańsko-armeńskiego, 06.03.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-03-06/niewypowiedziana-wojna-nowy-etap-konfliktu-azerbejdzansko>
34. Osw.waw.pl, Niewypowiedziana wojna. Nowy etap konfliktu azerbejdżańsko-armeńskiego, 6.03.2023, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-03-06/niewypowiedziana-wojna-nowy-etap-konfliktu-azerbejdzansko>
35. Osw.waw.pl, Ostrzał Armenii przez Azerbejdżan, 13.09.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-09-13/ostrzal-armenii-przez-azerbejdzan>
36. PISM, Rosyjski rozejm - perspektywy konfliktu o Górski Karabach, 30.11.2020, <https://www.pism.pl/file/160a50e5-916e-4fcd-b3d3-1c157adc6561>
37. Providencemag.com, Azerbaijan Brutally Hunting Down Azeri Dissidents, 14.09.2022, <https://providencemag.com/2022/09/azerbaijan-brutally-hunting-down-azeri-dissidents/>
38. Radio Free Europe, A Personal Fiefdom, A Legacy Of Repression: Inside Azerbaijan's 'North Korea', 13.01.2023, <https://www.rferl.org/a/azerbaijan-north-korea-fiefdom-repression/32224282.html>
39. Rbc.ru, Азербайджан решил эвакуировать посольство после нападения в Тегеране, 27.01.2023, <https://www.rbc.ru/politics/27/01/2023/63d3b21d9a79479bdd149cd0>
40. TVN24, Nowy premier wyciąga rękę: możliwy kompromis w sprawie Górskiego Karabachu, 10.05.2018 r., <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/armenia-paszynian-o-turcji-wizach-do-ue-i-o-gorskim-karabachu,835833.html>
41. US Department of State, 2022 Country Report on Human Rights Practices: Azerbaijan, 20.03.2023, <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/>
42. Wikipedia.org, Podział administracyjny Azerbejdżanu, 12.02.2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_Azerbejd%C5%BCanu
43. Worldmap.pl, Mapa Azerbejdżanu, <https://www.worldmap.pl/azerbejdzan/>